

Žanro poetikos bruožai Igno Šeinaus švediškuose romanuose „Stebuklo belaukiant“, „Nusileisk ant žemės“, „Kentauras žvengia“

The Traits of Genre Poetics in the Swedish Novels “Waiting for the Miracle”, “Descend on the Earth”, “The Centaur is Neighing” by Ignas Scheynius

Sigutė RADZEVIČIENĖ
Vilniaus pedagoginis universitetas
T.Ševčenkos g. 31, LT- 2009 Vilnius

S u m m a r y

Ignas Sheynius (1889-1959) was the personality who belonged to Lithuanian and Swedish cultures. He was one who modernized Lithuanian prose in the beginning of the 20-th century. Scheynius consolidated not even in Lithuanian literature, but also in Swedish literature. Five of his books were published in Sweden. Some of them are such novels as “Descend on the Earth” (“Kom ner till jorden”), “Waiting for the Miracle” (“I väntan på undret”), “The Centaur is Neighing” (“Kentauren gnäggjar”). It’s easy to notice the blend of cultures when we confront Lithuanian literal works with Swedish. Connection and influence between those cultures are of several aspects. One of them that is analysed in the article is such as the traits of genre poetics. The nature of intercultural connection is settled in

one culture’s influence to another. The motives of Lithuanian prose are easy finding. Lithuanian lyrical intonations, the problems of existence are sensed in Scheynius’ Swedish novels. We perceive the Swedish literal influence too in the aspects of the genres. All the influences aspects that were earlier mentioned had formed unusual and interesting phenomenon. Ignas Scheynius works are original of their Baltic intonation (lyricism, the blend of associations and genres), they are very original examples that say to us about the blend of two cultures.

Key words: *Lithuanian and Swedish cultures, comparative and thematic methods of study, the genre poetics, novel, history, spiritual culture.*

Straipsnyje „Žanro poetikos bruožai Igno Šeinaus švediškuose romanuose“ aptariami trys rašytojo stambiosios epikos kūriniai: „Stebuklo belaukiant“, „Nusileisk ant žemės“, „Kentauras žvengia“ žanro poetikos aspektu. Tai- prielaida aprėpti išsamesnius, įvairesnius teksto analizės orientyrus bei būdus: fenomenologinį kūrinių pamatą („galvojant ir apie tekstą, ir apie reagavimą į jį“)(Iser, 1974, 274), hermaneutinės interpretacijos lankstumą ir aktualius kultūros/biografijos faktus. Nevienaklodį pasirinkto objekto tyrinėjimo brėžinį lemia Šeinaus romanų raiškos daugialypiškumas bei unikali ontologinė jų situacija, suformuota dviejų kultūrų (lietuviškosios ir švediškiosios) tradicijos, patirties bei įtekmės. Minėti žvalgos taškai (fenomenologinis,

hermaneutinis, kultūrinis-istorinis), iš esmės atitinkdami literatūros mokslo **teminį** metodą (kur pagrindiniais laikomi šie principai: kūrinio tema/problema ir archetipiniai vaizdiniai; kūrinio stilistinė įvairovė; intuityvusis teksto suvokimas; kūrėjo ir skaitytojo sąmonės intencija)(Kittang, 1997, 32), leis pagrįstai, argumentuotai atkurti apibendrintą kūrybinį rašytojo epiko portretą. Šeinaus švedišką proza lietuvių literatūros istorijoje menkai pažįstama, tad pasirinktųjų romanų, sukurtų brandžios kūrybos metais ir įkūnijančių rašytojo tipiškiausius švediškiosios meninės saviraiškos bruožus, analizė papildys jau turimas žinias apie kūrėją.

Romano žanrinės ribos, pastoviuųjų žanrinių bruo-

žų paieškos bei žanro ontologijos klausimai literatūros moksle- nenutylančių teorinių diskusijų taikiniai. Menine kalba išreikšdamas nuolat kintančią žmogaus pasaulėvoką, pasaulėjautą bei estetinę pagavą, romanas veikiau primena begalines variantų kombinacijas, nei struktūrinimui palankią medžiagą. Ypač XX amžiuje. Kad ir kaip tiksliai literatūros mokslas įvardintų visus epinės minties krustelėjimus, suteikdamas jiems teorinės sistemos kodą, vis atsiranda pavyzdžių, išslystančių iš reglamento, jungiančių nesuderinamas konvencijas, griaunančių įsigalėjusias tradicijas, kad išvalytų erdvę naujoms. Tad nekelia nuostabos šiuolaikinė literatūrologijos tendencija vengti tradicinių žanrinių klasifikacijų, siūlyti lankstesnes formuluotes (*trumposios ir ilgiosios naracijų formos; tezinis/netezinis kalbėjimas, etc.*), palikti laisvas paraštes stilistinei kūrinio įvairovei, žanrų kontaminacijai, visokeriopam raiškos koliažui. Antra vertus, net ir modernėjantis bei modernusis romanas apytikriai išlaiko bendrąjį žanro modelį, išskleisdamas diskursų įvairovę bei eigastį epinėje situacijoje, t.y. tarp esamų (ar numanomų) parametrų: **veiksmo-pasakojimo; veikėjo-pasakotojo-skaitytojo**. Šie orientyrai, būdami svarbia struktūrine romano ašimi, prigimtinio žanro ontologijos bruožu (*“romanas- pagal savo prigimtį heterogeninis vaizdavimo būdas, iš klasikinio epo paveldėjęs aiškia pasakotojo instancija, o istoriniame bėgime dar įtraukęs savęsp kone visų raštijos formų išraiškos priemones”*) (Kalėda, 1996, 15-16) ir kūrinio galimybe tapti kolektyvinės sąmonės, aktualios informacijos bei individualios (iš)minties (ar pajautos) sinteze, išlieka visuomet gyvybingi. Tik minėtų žanrinių parametrų atpažinimas romane ne visuomet vienodai paprastas. Įprasta laikytis patirties, jog romanui modernėjant, plečiasi epinė distancija (pvz., ryškiai atsiskiria fabulos laikas-erdvė nuo pasakojimo veiksmo laiko-erdvės), dyla ribos tarp vidinio monologo ir sąmonės srauto, aktyvėja “diskursinė ir funkcinė difuzija” (Kittang, 1997, 37).

Romano žanrinėje raidoje nuolat grumiasi, paradoksaliai viena kitą papildydamos, dvi tendencijos: **paradigminių santykių įvairovė** (išgryninanti vienokių ar kitokių sociumo aspektų atodangas ir diktuojanti naratyvinės situacijos klausimus) ir **sintagminių ryšių eigastis** (lemianti konkrečiam kūrinui vidinę poetikos logiką ir užtikrinanti jo meninį vienkartiškumą). Ši grumtis skatina literatūros tyrinėtoją pastebėti dvejopą aspektą: žanro **genezės** (pvz., episteminių lūžių laikotarpiais paradigminės nuostatos stiprėja, kūryboje implikuodamos *semantines* būties ir buvimo realijas; o susiformavusios tradicijos laikotarpiu nusistovėjęs sin-

tagminių ryšių sąlygiškas patvarumas leidžia susitelkti į naująsias *raiškos/saviraiškos* paieškas) ir žanro **metodologijos** (pvz., žanro poetikos visuma romane suvokiama paradigminių nuostatų ir sintagminių ryšių *dermėje*; į tai bus atsižvelgta, kalbant apie I.Šeiniaus švediškuosius romanus).

XXa. pirmaisiais dešimtmečiais lietuvių romano poetikos permainos iš esmės siejamos su pasakojimo technikos pokyčiais. Greta vienas kito (dažniausia nesusiliedami!) funkcionavo du pagrindiniai vaizdavimo būdai: realistinės, demetaforizuotos kalbės, pratęsiantis tradicinį mimetinį pasaulio perteikimą (pvz., P.Cvirkos “Žemė maitintoja”, J.Grušo “Karjeristai”, etc.) ir asociatyvinis, metaforizuotas kalbėjimas, brandinę ir įtvirtinę modernią psichologinę meninę saviraišką (I.Šeiniaus “Kuprelis”, A.Vaičiulaičio “Valentina”, etc.). Kokia žanro poetikos situacija minimu laikotarpiu buvo Švedijoje (kur I.Šeiniaus, tikėtina, galėjo semtis epiko patirties savo švediškiesiems literatūriniais bandymams)?.. Nors švedų epikoje slinktis nuo tradicinio link modernėjančio diskurso pastebima jau XIXa. paskutiniaisiais dešimtmečiais (Heidenstamo romanuose “Endymionas”, “Hansas Alienius”), nuoseklesnės reiškinio tendencijos išvirtina, kaip ir Lietuvoje, pirmaisiais XXa. dešimtmečiais. Skirtumas, drįsčiau teigti, tas, kad švedų epika gana ilgai “praktikavo”, o vėliau savotiškos literatūrinės tradicijos teisėmis įtvirtino (ar bent toleravo) diskursų polifonijos dermę ir disharmoniją. Ši aplinkybė mums svarbi, mąstant apie I.Šeiniaus švediškųjų romanų keistą žanrinį, stilistinį, semantinį daugiaklodiškumą. Išsamesnės komparatyvistinės žanro poetikos studijos čia aktualizuotų, pvz., Heidenstamo istorinės fikcijos romanus (“Bjel gyvenvietės palikimas”, “Folke Filbyter”), kur istoriniai motyvai patvirtina meninę personažų įtaigą, o meninė išmonė įkvepia istoriniam faktui gyvasties; Selmos Lagerlöf epiką (romanus “Jeruzalė”, “Chorvedys”, “Portugalijos valdovas”), kur vaizduojamas pasaulis suaustas iš istorijos, mitologijos, geografijos, psichologijos nyčių; Oscaro Levertino epikos žanrų sintezę (eseistikos bei lyrinio romano, faktologinės diskusijos ir vizijų pasaulio lydinius kūriniuose “Österoso magistras”, “Rokoko novelės”). Diskursų polifoniškumą XXa. švedų romanas išgyveno kaip sąmoningą siekiamybę, modernaus žmogaus savivokos išraišką. Tai tiesiogine ištarne 1932 m. yra paliudijęs švedų klasikas Hjalmaras Söderbergas: “*Aš be galo seniai svajojau parašyti kūrinį, kuris tuo pat metu būtų ir apmąstymų knyga, ir intrigu kamuolys, tvirtas savo žanrine konvencija ir atviras aliuzijų polėkiui*” (Söderberg, 1932, 164).

Romanų poetikos koherentiškumas

Visi trys I.Šeiniaus romanai, „Stebuklo belaukiant“ (1942), „Nusileisk ant žemės“ (1947), „Kentauras žvengia“ (1951), parašyti švedų kalba. Visuose romanuose ši aplinkybė vienaip ar kitaip yra svarbi (kartais „švediškumas“ romane susiaurėja iki informatyvinės funkcijos adresatui, nepažįstančiam Lietuvos, kartais tampa literatūrine įtaka ar net išsiplėtoja iki semantinės kūrinio plotmės). Aptariamieji Šeiniaus romanai buvo rašomi, sąmoningai orientuojantis į Švedijos skaitytoją, nors semantinis kūrinio pamatas ir skyrėsi: romanų „Stebuklo belaukiant“ ir „Nusileisk ant žemės“ veiksmas bei aktualijos sutelktos į tarpukario Lietuvą, „Kentauras žvengia“ perkelia skaitytoją į modernaus laikmečio Stokholmą. Antra vertus, išreikšdami sklandžią įvykių, gyvenimiškų nuostatų bei meninių idėjų įvairovę, visi trys romanai žanro poetikos aspektu išlieka stebėtinai koherentiški.

I.Šeiniaus romanas „**Stebuklo belaukiant**“ („I vąntan på undret“) ir prasminiu, ir žanro poetikos aspektu daugiasluoksnis. Paraleliai tiesiamos dvi fabulinės šakos: Lietuvos istorinių permainų taptas, sovietams okupavus šalį; ir Gervydžių šeimos (bei su ja susijusių žmonių) likimas, pasirinkus vienokią ar kitokią istorinę, politinę laikyseną. Romane, tragiškai kontrastuodami, susiduria lūžtančio laiko klodai: kupinas prasmės nepriklausomybės dvidešimtmetis ir po okupacijos porą mėnesių trukusi (tiek apima romano fabula) istorinės griūties beprasmybė. Bemaž simbolišką pervartą įgyja erdvė: dvasiškai pati tikriausia- protėvių ir tėvų kurtas namų pasaulis- tampa pati nesaugiausia, kai žmogų pasiglemžia kraupi nepažįstama aplinka, iš kurios atsibastę svetimo krašto išibrovėliai. Į semantines priešpriešas išsiskaido daugelis romano „Stebuklo belaukiant“ motyvų, priklausančių įvairaus lygmens segmentacijai: charakterių, veiksmo, apmąstymų, konteksto. Pati romano visuma įgyja ryškų semantinį poliariškumą: išorinis veiksmas bei vidinių išgyvenimų vyksmas pasidalina į „vakar-šiandien“ antitezę, istorinę ir asmeninę veikėjų patirtis nuolat lygina „čia-svetur“ situaciją, personažų savivoka nepaliauja seikėjusi „mes-jie“ sąvokų, o egzistencinės prasmės paieška blaškosi tarp alternatyvos „gyventi-žūti“. Viltigai ateičiai vietos gyvenime, rodos, nebėra. Istorinio lūžio akistatoje praeitis švyti tartum prarasta vizija, o lemčių griūtis, žmogui nė nespėjus atsitokėti, išgyvenama spontaniškai ir be galo autentiškai. Romano pagrindinių personažų pora, inžinierius Tadas Ingaunis ir jo jaunoji žmona

Birutė Gervydytė, traukiasi iš Lietuvos, tai išgyvendama kaip patį nelogiškiausią savo dvasinės būties, asmeninės savivokos žingsnį; jaučiasi tartum gaisro genami miško žvėrys, paklūstantys gyvybiniam instinktams. Gniuždanti beprasmybės logika negailėtingai drengia ne tik teigiamus romano personažus (personažų vertybinis poliariškumas kūrinyje labai ryškus)- *teisėją Petrą Gervydį, jauniausiąją Gervydžių atžalą Elę, kunigą Mantvilą, daugelį kitų*, bet ir paklydėlius, laiku nesuvokusius tautos ir savo pačių prapulties - *gabų inžinierių Joną Varną, kultūros ministrą Kripą Karną, Lietuvos komunistų partijos sekretorę*, ir, žinoma, neigiamus- *NKVD vadą Valdajevą, eilinius enkevedistus, rusų kareivius*. Negailėtinga lemtis, neteikdama išimčių, klatingai tyko paklydusiųjų bei niekšų, išsipildydama tragišku pragėjimu, kuomet pakeisti jau nieko nebeįmanoma (*pasimetusios lietuvių inteligentijos situacija*), ar pradangindama prapultin garbingo žmogaus vardo nevertuosius (*Jono Varno tragiška žūtis, Marės Trakelienės mirtis*)... Į semantinio poliariškumo žiedą I.Šeiniaus romane „Stebuklo belaukiant“ sviedžiami ne tik personažų likimai, charakteriai, bet ir dvasiniai išgyvenimai bei pasaulėjautos vertybės, išreikštos ne personažų, ne naratoriaus (o sykiu ir personažo, ir naratoriaus: kai nebežinia, kieno vardu pateikiama frazė),- **mediumo** ištarne. Semantinė priešara, seikėjanti vertybių ir antivertybių virsmą, tampa pamatine ontologine bei struktūrine romano ašimi, centru, savęsp pritraukiančiu vaizduojamus įvykius, istorinę informaciją, personažus bei jų dvasios genezę, pasakotojo/naratoriaus/autoriaus dvasinę laikyseną. Griežtai, visais prasminiais lygmenimis išreikšta vertybinė nuostata romane kryptingai orientuoja ir patį skaitytoją į bekompromisinį fikcinės (o sykiu- taip istoriškai autentiškos) tikrovės suvokimą. Vertybinę poziciją, besiformuojančią šiaip jau kūrinio meninei kokybei pavojingame alternatyvų skersvėjyje, Šeiniaus gebėjo sukurti ne tiesmukai, įtaigiai. Istoriją, politiką, moralę vertinančias ištarmes rašytojas romane „Stebuklo belaukiant“ paprastai deda į veikėjų, rečiau- į naratoriaus lūpas. Kad ir kaip maksimalistines nuostatas jos perteiktų, turėdamos pakankamą psichologinę charakterių motyvaciją, suvokiamos natūraliai. Gausių personažų įvairovė leidžia autoriui suvesti veikėjus į diskusijų sandūras, kuriose įtikinamiausiai išsigrynina vertybių esmės.

I.Šeiniaus „Stebuklo belaukiant“ žanrinis tipas apibūdintinas, greičiausiai, kaip **istorinis** romanas, nors istorinė autentika bei jos meninė transforma-

cija čia nėra įgijusi vieningos poetikos. Tikrų vaizduojamų įvykių pamatas romane lyg ir savaime siūlo dairytis sąsajų su šio laikmečio Šeinaus publicistika, knyga "Raudonasis tvanas"(1940). Romanas "Stebuklo belaukiant" atkartoja pastarosios aktualijas ta pačia kryptinga tematika (istorijos lūžio, tautos likimo, asmens apsisprendimo, egzistencinio trapumo temomis), meninės kalbos dėka pagilindamas, išplėtodamas probleminius aspektus, aktualizuodamas teksto ir potekstės ryšį, tampantį svarbiu dvasinio vyksmo argumentu bei gilioju istorinio veiksmo fonu (pvz., *tokią paskirtį kūrinyje turi jausti mitologinės lietuvių kultūros ritualai, tautos mentaliteto, istorinės sąmonės komentarai, liaudies dainų stilistinės "citos"*- visas savotiškas romano intertekstualusis lygmuo). Istorinės politinės aktualijos, skirtingai nei publicistikoje, grožiniame kūrinyje pasitraukia į meninės išmonės foną. Ant publicistinio pamato, rėsto "Raudonajame tvane", dabar iškyla meniškai kur kas turtingesnis istorinio romano statinys. Jo įtaigai bei meniškumui pasitar-naus ne tik Šeinaus- publicisto išvalga, bet ir Šeinaus- subtilaus impresionisto- patirtis.

Semantinė autentiškos istorijos, personažų likiminės fikcijos ir naratoriaus subjektyvios nuostatos jungtis suponavo kūrinyje nevienalytį pasakojimo būdą. Tuo tarpu apskritai romano, kaip žanro, pažintinės bei estetinės funkcijos esti glaudžiai susiję su folkloriniu epu bei jo vėlesniųjų formų tradicija, kur kolektyvinė savimonė ilgam buvo tapusi apriorine visa vienijančia pasakojimo intencija (Kalėda, 1996,15). Romano žanras (o ypač istorinis jo tipas!) skaitytojo dėmesiui pirmiausia siūlo "objektyvią" kompetenciją, gebančią vertinti, analizuoti ir prognozuoti tiek atskirų individų, tiek ir tautų patirtį, gyvenimą, likimus. Ta "pažintinė", vertinančioji nuostata, jos tradicija buvo (ir, beje, tebėra) itin stipri skandinavų epinėje kūryboje. Šeinaus švediškuosiuose romanuose toks objektyvybės, visuotinės tiesos siekinys nors ir nebuvo vienodai stiprus, iš esmės gana jaučiamas.

Romane "Stebuklo belaukiant" kolektyvinės savimonės paradigma bene ryškiausia iš visų 1940-1959 metų periodui priklausančių rašytojo kūrinių. Jau pati istorinė fabulos ašis čia lemia objektyvizuoto kalbėjimo prasmę, o neretai ir tokios išsarmės prerogatyvą šalia kitų romano intonacijų. Autorius imasi tiksliai, kartais net dokumentiškai perteikti istorinių 1940-ųjų įvykių tėkmę. Romane dramatiški veikėjų likimai nuolat tarpstomi gausiais valstybės oficialių pranešimų tekstais, naratoriaus politiniais komentarais, geopolitinės situacijos apžvalgomis, šimtmečius atitolusios istorijos aliuzi-

jomis. Tačiau realios istorijos realūs faktai kūrinyje, rodos, išlieka tik meninės fikcijos fonu, atliekančiu grynai informacijos funkciją, nes skaitytojo pagavas nesiliauja valdžiusi fabulos intriga, vyniojama su **nuotykiniam** romanui būdinga įtampa. Iš tiesų, žinant Šeinaus ketinimus rašant romaną "Stebuklo belaukiant", aiškėja, kad kaip tik veiksmo **fonui** ir buvo skiriamas pagrindinis dėmesys (rašytojui magėjo pagaviai papasakoti švedams, užliūliuotiems taikaus gyvenimo bei valstybės pragmatiškų sprendimų Baltijos kraštų atžvilgiu, mažos kaimyninės tautos tragedija: nuo jos pirmųjų ženklų iki desperatiškos atomazgos). Kaip tik veiksmą bei charakterius lydintis romano fonas atvėrė ir pagrindė tautos vertybinių nuostatų- istorinių, etinių, estetinių- argumentaciją. Žanro poetikos prasme susiduriame su paradoksalia kūrinio ontologine padėtimi: įprastinės struktūrinės hierarchijos ardymu, kuomet siužeto fonas tampa semantiniu viso romano akcentu.

Tebeturint galvoje Šeinaus romano koherentiškumą, kūrinyje rodosi esąs itin originalus subtiliomis **įvairiažanrės poetikos jungtimis**. Romano naratyvinio atstumo pokyčiai, paraleliai aktualizuojantys istorinę tautos problematiką ir formuojantys nuotykinio pasakojimo izotopiją, natūraliai kuria skirtingus stilistinius modusus. Istorinės aktualijos čia lakoniškai reiškiamos publicistine, sausai racionalia išsarme, o romano personažų likimai bei išgyvenamų vertybių tapsmas pinamas su neslopančia dramatiška intonacija. Šiuos du gana prieštarlingus pradus vienijančiu audiniu semantiniame bei stilistiniame lygmenyje tampa lyrinis pasakotojo diskursas. Jame atpažįstame savąjį Šeinių, subtilų impresionistą, atveriantį skaitytojui ne tik personažų psichologines gelmes, bet ir savo pasaulėjautos niuansus. Romano "Stebuklo belaukiant" raiškos unikalumas glūdi itin savitai reiškiamoje autoriaus pozicijoje. Įdomu, jog ši psichologinė kuriamo meninio vaizdo ar charakterio gėlmė, atklystanti į romaną "Stebuklo belaukiant" iš "Kuprelio" bei "Vasaros vaišių", mums tampa mielu įprastu lietuviškumo ženklu, tuo tarpu švedams ji- ta originalioji savybė, kuri lemia Šeinaus kūriniui išskirtinę vietą tuomet aktualiame švediškosios epikos kontekste (*švedų literatūros kritikas sušunka: "Romanas prisodrintas įvykių dramtizmo ir, be abejo, novatoriškas savo psichologine charakterių plėtra!"* (Oljelund, 1943, 5).

I.Šeinaus romane "Stebuklo belaukiant" ne vienas kontekstinis segmentas (*gamtos aprašas, mitologijos motyvai, tautosakos stilistiniai atabradai, etc.*) savo funkcine paskirtimi yra daugiabriaunis. Pavyzdžiui, atidesnis išsiūrėjimas į natūros tykiausius

judesius, įsiklausymas į jos garsinę polifoniją I.Šeinaus romane aktualizuoja gamtos teminę paskirtį. Gamta kūrinyje tampa savotišku “tekstuali operatoriumi” (Eco, 1994, 23), padedančiu suvokti visus diskursų atskleidimus. Tad ir gamtos izotopija gali būti perskaitoma romane daugiaklodiškai: kaip veiksmo fonas, naratoriaus dvasinė refleksija, personažų emocinis signifikantas.

Istoriškoji, gamtinė, mitinė ir kitos kontekstinės romano “Stebuklo belaukiant” izotopijos pasižymi modernėjančios raiškos bruožais. Neretai tradiciškai konvencinius epikos ryšius tekste, paremtus priešasties-pasekmės seka, gožia kitas, pasąmonės judesius fiksuojantis, kalbėjimo būdas. Be to, priklausomai nuo vaizduojamo objekto (istorinio įvykio, gamtinio motyvo, charakterių, etc.) kintanti pasakotojo pozicija kuria romane lanksčią naratyvinę situaciją, priimančią savin, lengvai sujungiančią įvairius menamosios kalbos diskursus. Istoriniai, gamtos, mitologiniai, psichologiniai romano motyvai neretai susiveja į kietą teksto kamuolį, kur nebe lengvai atskiriami ištarmės “atoriai”. Ribos tarp personažo, naratoriaus, medijumo saviraiškos tampa punktyrinės.

Šeinaus “Stebuklo belaukiant” tekstas, jungęs į visetą semantinių ir stilistinių aspektų įvairovę, tebėra įdomus ir žanro poetikos prasme, ir išskirtinai rašytojo kūrybos kontekste. Romanas buvo savotiškas mėginimas derinti lietuviškosios epinės, impresionistinės, ir švediškosios publicistinės saviraiškos patirtį, išskleidžiant ją nauju polifonišku grožinės epikos, jos žanrinės poetikos variantu. Vėlyvesnė Šeinaus epika labiau diferencijuoja pasaulėvokos diskursus, - meninį ir publicistinį, - sykiu pateikdama ir labiau išgrynintas išraiškos formas. Romanas “Nusileisk ant žemės” kaip tik ir atspindi šias pastangas; tiesa, ne visai pasisekusias. Dar vėlyvesnis romanas “Kentauras žvengia”, visiškai išsivaduo-damas nuo tiesiapasmės publicistinės ištarmės, leidžia meninei išmonei užkloti abu kūrinio struktūrinius lygmenis: ir prasmės, ir raiškos.

Igno Šeinaus romanas “**Nusileisk ant žemės**” (“Kom ner till jorden”) ženklino akivaizdų pokytį žanrinės poetikos bare. Turėdami galvoje kūrinio semantinių aspektų visumą (fabulos šakas, vertybines nuostatas, charakterių plėtrą, kontekstinius segmentus), pastebėsime nuoseklesnes koherentiško vaizdavimo pastangas nei romane “Stebuklo belaukiant”. Vėlesniojo romano pasaulis kur kas vieningesnis ir semantiniu, ir žanro poetikos požiūriu. Tai, žinoma, nekonstatuoja kokybinio šuolio; tiesiog patvirtina kiek kitą raiškos būdą kūrinyje: ne žanru

poetikos pusiausvyrą (kaip “Stebuklo belaukiant”), o vieno žanrinio tipo dominantę kitų tipologinių bruožų atžvilgiu. Tad paradoksalu, jog rašytojui kur kas geriau pavyko išlaikyti meninės raiškos kokybės lygį, įveikiant stačius žanrinių diskursų slenksčius pirmuoju, istorinio romano atveju, negu romane “Nusileisk ant žemės”, pasirenkant kontekstualiai artimus semantikos segmentus bei jų sprendinius.

“Nusileisk ant žemės” fabulos šakos, nors ir pasižymi plačiu semantikos vainiku (socialiniu, istoriniu, moraliniu, psichologiniu), vis dėlto nėra tiek savarankiškos, kiek Šeinaus istoriškajame romane. Ši nesavarankiškumą greičiausia lėmė ne semantinių atšakų prigimtis, o jų įvairovės priklausymas vieningai kontekstinei erdvei - vientisa? vaizduojamam Lietuvos tarpukario laikotarpiui (*tuos tarpu romane “Stebuklo belaukiant” semantiniai segmentai komponuojami lūžtančio laiko erdvėje, lemiančioje kiekvieno iš jų kaitą, virsmą, netektį*). Fabulos prasminių šakų piešinys, išreikštas vieningoje laiko bei erdvės plokštumoje, vis dėlto nesuponuoja giliosios kūrinio esmės romane “Nusileisk ant žemės”. Problemiškai būdamos aktualios bei rimtos ir struktūriškai aiškiai brėžiamos, jos pildo **pramoginei** žanro poetikai būdingas funkcijas: intrigos (čia pasitarnauja detektyvinis romano aspektas), hedonistinę (meilės labirintai, erotiniai motyvai), pažintinę (krašto istorinis bei gamtinis motyvai), etc. Gilioji kūrinio esmė glūdi **potekstėje**, kurią sukuria visų fabulos šakų vainikas, jo apibendrintas vaizdinys. Jo visuma, o sykiu ir kūrinio vieningoji meninė idėja “Nusileisk ant žemės” suvoktina kaip žmogaus (racionalaus inteligento Pijaus Vakario) **psichologinio tapimo/virsmo** (iš bedvasio pragmatiko į subtilų šiuolaikinį humanistą) kelias. Kad ir įsitvirtinęs potekstėje, būdamas neregimuojau, jis struktūriškai yra laikantis, semantinė išmone argumentuojantis bei poetikos įvairove maitinantis prasminis kūrinio centras. Tokiu būdu ir šiame romane, kaip “Stebuklo belaukiant”, susiduriame su tam tikru epinio kūrinio ontologinės padėties paradoksu. Pirmuoju atveju žanro struktūrinę hierarchiją ardė prasminis istorinis/publicistinis diskursas, įsitvirtindamas tik **fono** funkciją atliekančiame segmente; dabar prasminis ir struktūruojantis branduolys susitelkia **potekstinėje** erdvėje, apskritai iškrisdamas iš kūrinio regimosios struktūrinės segmentacijos (tad ir jos hierarchijos). Tačiau “Nusileisk ant žemės” meninė išmone sąmoningai ir išradin-gai kuria skaitytoją klaidinančią iliuziją, kad arčiausio akistaton išstatyta papasakotoji Pijaus bei Monikos meilės istorija yra pati svarbiausia kūrinio

ašis. Ir iš tiesų- tai pagrindinė “nešančioji” romano statinio siena (*kokios vaidmenį ankstesniajame romane atliko Lietuvos sovietinės okupacijos faktas, tapdamas savotišku postūmiu tolesniems romano įvykiams, personažų išgyvenimams, savivokai*). Ji su meninės intrigos jėga patikimai laiko visas kitas konstrukcijos plokštumas- fabulos atšakas: **socialinį** tarpukario Lietuvos visuomenės būvį (bei smulkesnę tematiką, pvz., tautos švietimo, mokslo perspektyvos, menininkų, valstiečių padėties, lyčių lygybės, etc.), **moralinį** tautos susipratimą (atsiskleidžiantį jausmo ir priedermės prieštarų akistatoje, grumties už dvasinę, žodžio laisvę situacijose), **psichologinį** asmenybės brendimą (kuris kiekviename dvasiškai stipriame žmoguje susiformuoja palaipsniui, skausmingai ieškant kompromiso tarp asmens nepriklausomybės ir pasiaukojimo; *mūsų literatūriniam kontekste neprisimenu kito tokio pavyzdžio, kur su lygia jėga ir vyras, ir moteris gintų savo dvasinio gyvenimo neliečiamumą, kaip Vakaris ir Monika I.Šeiniaus romane “Nusileisk ant žemės”; ar nebus čion nedrąsiai atklydusi švedų visuomenės emancipacinė bangelė, visu smarkumu plūstelėjusi vėlyvajame rašytojo romane “Kentauras žvengia”?*..), **istorinę** šalies retrospekciją (su Pakaunės kaimu, dvarų autentiška istorija, vietovardžiais, pavardėmis). Tankiame romano fabulos šakų vainike pamažu išryškėja **vertybių** prasmės. Atskirose romano problemose išsiskaidydamos į tradicijos bei modernumo prieštaras, jos tiesmukai nestoja ginti vienu ar kitu principu. Štai modernėjančio laiko akistatoje Pijaus Vakario, pagrindinio veikėjo, racionalus pragmatizmas, modernaus žmogaus gyvenimo būdas, patiria gan ironišką pralaimėjimą, kuomet susitelkiama ties amžinosiomis dvasinės plotmės vertybėmis. Jų esmės kontekste modernumas atrodo juokingas. Antra vertus, tradiciškai tvirta lietuvių tikėjimo vertė romane net sarkastiškai kvestijonuojama, kai ima varžyti asmens apsisprendimo laisvę (*Monikos ir kunigo Usonio konfliktas*)... Psichologinio virsmo idėja Šeiniaus romane gyvai provokuoja ne tik personažų savivoką (tai- juk meninė fikcija!), bet ir skaitytojo mintį: kodėl vertybės išsigrūnina tik sandūrų, konfliktų dėka?.. Tokio ekspansyvaus diskusijų romano penktojo dešimtmečio lietuvių epikoje vargu ar turime.

Kaip ši literatūrinė “provokacija” atrodė švedams?.. Romano siužetiniame atspindy visų semantinių segmentų (veiksmo, personažų charakterių bei likimo, etc.) vertybinė situacija pasikeičia iš tiesų gana netikėtai, staigūs fabulos posūkiai, personažų nuostatos kaita romane dažnai nenuspėjami; rodos, gyvenimo logikos vežimą iš vėžių išmestų atsitikti-

nai pasitaikęs žvyrkelio akmuo (pragmatikas Pijus beviltiškai įsimyli; būdamas tvirtos valios, be galo pasitikintis savimi, silpnumo akimirką sumano žudyti, t.t.). Tad ar kūrinio vidinė logika motyvuota?.. Lietuvių skaitytojas atsakymo ieškotų sąsauloje su lietuviškosios epikos kontekstais, kuomet dar Šeiniaus impresionistas žinojo, ko vertas atsitiktinumas žmogaus ir tautos likime... Šitokio atsitiktinumo vertė nei argumentas švediškam mentalitetui nebuvo svarūs. Leidyklos “Natur och Kultur” redaktorius, mandagiai paabejojęs, ar gyvenimo realijos, aprašomos romane, būsiančios įdomios švedų skaitytojui, be kita ko papriekaištavo dėl psichologiškai nemotyvuotų ar silpnai pagrįstų personažų poelgių (*Eggström, vol 14*).

I.Šeiniaus romanas “Nusileisk ant žemės”, būdamas semantiškai ekspansyvus idėjomis, intriguojantis dramatiška meilės istorija, turtingas istorinių, kultūrinių, socialinių Lietuvos realijų, meninės raiškos aspektu yra skurdokas. Skirtingai nuo romano “Stebuklo belaukiant”, kuriame išlaikoma veikėjų nepriklausomybės iliuzija, romane “Nusileisk ant žemės” ją pasiglemžia visažinančio pasakotojo reglamentacija. Psichologinis romano aspektas, turintis būti giliuoju fabulos argumentu, personažų dvasinės tiesos garantu, savo išraiška yra sekus. Kūrinio epinės situacijos nenustoja valdęs naratoriaus balsas. Romano veikėjų vidinė kalba įgyja pačią paprasčiausią vidinio monologo, tartum “cituojant” sąmonės srautą, formą. Skaitytojas vargu ar patikės tokios išpažinties autentika, nes visų personažų vidiniai balsai skamba ta pačia intonacija, vienoda leksika ir publicistiškai nusekintomis sintaksinėmis struktūromis. Sunku pasakyti, kas lėmė tokių paradoksalių žanrinės poetikos pasirinkimą: vieningą koherentiškoms raiškos formomis kontekstinėse charakteristikose (pvz., gamtos metaforizacija, istorijos dokumentika, tapybiška spalvų dominantė išvaizdos aprašyme, etc.), bet monotonišką siužeto sklaidoje (veiksmo chronologija, lėta įvykių slinktis), nediferencijuotą veikėjų personažinėse funkcijose...

I.Šeiniaus romanas “**Kentauras žvengia**” (“Kentaurėn gnäggar”) taip pat turi aiškiai apčiuopiamą semantinio pasakojimo kamieną. Tik fabulinė istorija, skirtingai nuo anksčiau minėtų romanų, čia perkeliama į Švediją, Stokholmą. Romane išlieka ryškus vertybinis diskursas, tačiau jo probleminiai orientyrai visiškai atitolę nuo lietuviškojo konteksto. Galėtume net sakyti, jog Šeiniaus romano “Kentauras žvengia” problematika šeštojo dešimtmečio pradžios Lietuvoje būtų sunkiai įsivaizduojama: taip

skirtinga abiejų šalių gyvenšana. Šeiniaus romanas šmaikščiai, net satyriškai atvėrė švedų modernėjančios visuomenės mentalitetą, vesdamas ironišką takoskyrą tarp beįsigalinčios androcentrinės ir ginocentrinės verčių alternatyvos. Šiuo požiūriu minėtas kūrinys tartum pratęsia, išplėtoja lietuviškosios tematikos romano “Nusileisk ant žemės” vyro ir moters psichologinės individualybės problemą, bene pirmąsyk išryškėjusią Šeiniaus epikoje (1918m. eilėraščiuose proza “Naktis ir Saulė” ši tendencija jau figūravo). Penktojo-šeštojo dešimtmečio švedų visuomenė audringai išgyveno moters ir vyro psichologinio bei socialinio identiteto saviraišką. Kaip tik šie abiejų lyčių emancipacijos bruožai, psichologinės saviieškos reikmė tapo aktualiu pamatu romano semantikai ir dosniu aruodu jo meninės raiškos naujumui. Pagrindiniai romano veikėjai- jaunas profesorius- Cyr Hätte- ir jo mylimoji- studentė Ann-Britt- išgyvena permainingą meilės ir išdidžiai individualios laikysenos dramą, kol suderina savo asmeninės laisvės- didžiausios dvasinės vertybės švedų visuomenėje- poreikius. Tikriausiai ne mažiau įdomi romane ir fono funkcijas atliekanti erdvė: margaspalvė Švedijos didmiesčio aplinka, gaudžianti modernia civilizacija, intriguojanti nevaržomu bohemos šurmuliui, mūsų skaitytojui anuomet dar netikėtu erotikos gaivalu. Skirtingai nei kūrinuose apie Lietuvą, Šeiniaus romane “Kentauras žvengia” pavyko subtiliai sujungti pačias įvairiausias autorinio kalbėjimo intonacijas, pagaviai atitinkančias vertybinius diskursus: nuo lengvos nerūpestingos ironijos iki kandaus grotesko, parodijos, satyros; nuo lyrinio padūmojimo apie dvasingumą iki racionalių pasvarstymų apie modernią visuomenę. Šis I. Šeiniaus romanas būtų vertas išskirtinio

dėmesio ne tik tuometinės švedų literatūros kontekste, bet ir lietuvių literatūros istoriniuose orientyruose. Nors lietuviška semantika čia bene silpniausia, gretinant su kitais švediškiosios epikos Šeiniaus kūriniais, tačiau žanro poetikos inovacijos neabejotinos.

I.Šeiniaus švediškieji romanai tikriausia neįmanomi vertinti, pritaikius vieningą, literatūriniam kūriniiui įprastą mastelį. Jeigu mėginsime jiems taikyti lietuviškos patirties kriterijų, romanų ontologinė padėtis, švediškasis kontekstas, pagrįs žanro poetiką, argumentuodamas originalumą analepsės perspektyvoje (Prince, 1988, 92). Jeigu orientuosime savo skaitymą į švediškąją žanro poetikos patirtį, Šeiniaus romanuose nuolat kintanti semantinės pozicijos įvairovė, daugiabriauniai sociumo aspektai (istoriniai, estetiniai ar išgyvenami autentiškai) bei naracijos būdų polifoniškumas iškils kaip akivaizdi švedų epinės įtaigos pasekmė... Tad ar įmanoma Šeiniaus švediškųjų romanų vertinime rasti maksimaliai objektyvų, vieningą žvalgos centrą, jungiantį švedų-lietuvių romano diachroninius bei sinchroninius bruožus?.. Vieningų raidos bei poetikos parametru, atspindinčių ir lietuvių, ir švedų literatūrinę saviiešką, Šeiniaus romanuose užčiuopti greičiausiai nepavyktų; kaip vargu ar galėtume “švariai” išgryninti atskirės kultūros konotacijas rašytojo epikos diskursuose. Čia dažnai nebeaišku, kas įgimta, o kas įgyta, kur savivoka, o kur suvoktis... Kiekvieno romano semantinius bei poetikos klotus tektų intertekstualiai kedenti epizodą po epizodo, dairantis dviejų kultūrų literatūrinės tadicijos pėdsakų. Šiuokart romano žanrinės poetikos skraistė lieka vos praskleista...

LITERATŪRA

- 1.Eggström G. Recention av Hugo Gebers Förlag.- Stockholm: Riksarkiv, 1947.- Vol. 14.
- 2.Eco U. Lector in fabula.- Warszawa: Wiedza Powszechna, 1994.- 287p..
- 3.Iser W. The Implied Reader: Patterns of Communication in Prose Fiction from Bunyan to Beckett.- London: The Johns Hopkins University Press, 1974.- 342p.
- 4.Kalėda A. Romano struktūros matmenys.- Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996.- 239p.
- 5.Kittang A. Tematisk kritik.- Stockholm: Symposion, 1997.- 192p.
- 6.Oljelund I. Roman om det ovissa landet // Bonniers Litterära magasin, 1943, Nr.5.- p.5.
- 7.Prince G. A Dictionary of Narratology.- Aldershot: Scholar Press, 1988.- 243p.
- 8.Scheynius I. I väntan på undret.- Stockholm: Fahlcranz och Gumälius, 1942.- 378p.
- 9.Scheynius I. Kentauren gnäggår.- Stockholm: - Riksarkiv, 1952.- Vol.9.- 326p.
- 10.Scheynius I. Kom ner till jorden.- Stockholm: - Riksarkiv, 1947.- Vol.9.- 289p.
- 11.Söderberg H. Valda skrifter.- Stockholm: Bonniers förlag, 1932.- Vol.5.- 346p.